

Ett långt fyrliv – från Dämman till Morups Tånge

Kurth Augustson

Folke tyckte om att berätta, skriva och föra anteckningar om livet på de olika fyrplatserna. Artikeln nedan baseras huvudsakligen på hans anteckningar, en del är direkta citat. Mycket är mina minnen från hans berättelser och från gamla foton. Livet på Björn och Morups Tånge har jag själv upplevt.

Folke Augustsson 1899- 1981

Min far Folke Augustsson föddes 1899 på Svartö i Mönsterås församling. Fadern drev ett skärgårdsjordbruk på Svartö. Familjen hade fem barn. Äldst var systemen Thyra som senare gifte sig med Olof Kyhlberg. Olof var fyrbiträde på Dämmans fyrplats i Kalmarsund. Det var Olof som i januari 1916 föreslog Folke att tillfälligt vikariera för honom som extra fyrbiträde. När Folke i februari samma år anträdde den röda lejdamen på Dämman kunde han knappast ana att han skulle tillbringa sammanlagt åtta år mellan 1916 – 1931 på denna klippa i norra inloppet till Kalmarsund och hela 46 år i lotsverkets tjänst. Under de 46 åren hann han tjänstgöra på inte mindre än 12 olika fyrplatser och ett fyrskepp från Bjuröklubb i norr till Morups Tånge på västkusten.

Dämman

Fyren på Dämman var 1916, sex våningar hög. Byggnaden innehöll förutom fyraordningen, mistsignalering och bostad för personalen. Fyren skyddades av en halvcirkelformad vågbrytare. Vågbrytaren var emellertid inte tillräcklig för att skydda den lilla hamnbassängen vid hårt väder. Båtarna fick vinschas upp. När de värsta stormarna från nordost låg på kastades stora stenar över vågbrytaren och blockerade hamninloppet. Vid hårt väder blev det smala hamninloppet till en vild fors då, vattnet som kastats över

vågbrytaren for ut med stor kraft. Flera olyckor drabbade personalen i samband med att man skulle angöra Dämman. Folke skriver bland annat om en återfärd till Dämman efter nyårsfirande i land.

"Återfärden skedde den 2 januari i 8 graders kyla med styv nordostlig vind och grov sjö jämte snöbyar. Vi var två man i en liten båt. När vi genomvåta nådde läsidan av fyren, bärgades seglet och två par åror lades ut, för att mellan brotten vara redo att sätta full fart in mot det lilla hamninloppet, som det oavbrutet forsade

Dämmans fyrplats från nordväst.

i av vattenmassor som vräkte över vågbrytaren och måste ut. Då någon brottsjö tycktes försenad, spände vi våra muskler och med kraftiga årtag ilade vi in i den upprörda aggan. Ett par kraftiga årtag och vi skulle vara räddade. Då brast min ena åra och ögonblicket därefter slungades vi med hård fart mot hamnpiren. Kollisionen var så kraftig att jag kastades ur båten och drogs ut på djupare vatten, för att i nästa sjö kastas mot den isbelagda vågbrytaren, på vilken jag hjälplöst sökte klamra mig fast. Den hala isen gjorde det omöjligt att få ett fast grepp, utan jag gled åter ner i den kokande häxkitteln, med påföljd att nästa sjö förde mig utanför vågbrytaren. Med en lina om livet, i vilkens andra ände fyrmästaren och fyrbiträdet, som lyckats ta sig i land, höll fast kastade sig fyrvaktare Samuelsson ut och grep mig."

1916 tjänstgjorde tre man på fyrplatsen. Efter en svår olycka med fyrvaktare Holmgren, på liknande sätt som Folke beskrivit ovan, ökades bemanningen under vinterhalvåret till fyra man.

Hamninloppet blockerat av sten efter vinterns stormar.

På Dämman arbetade bara männen, familjerna bodde iland. Även om avståndet till Svartö inte var så långt så var Dämman under vintern ofta en isolerad plats. Under 10-talet hade man inte heller tillgång till telefon. På grund av hårt väder och is kunde det gå flera veckor innan man kunde gå iland.

Vikariatet på Dämman blev längre än vad Folke tänkt sig, hela två år. Nu var han inne i lotsverkets rullor och snart väntade tjänstgöring på Hävringe och Ölands norra udde, innan det var dags för en tjänst på fyrskeppet Utgrunden.

Fyrskeppet Utgrunden

1922 tjänstgjorde Folke för första gången på fyrskeppet Utgrunden i Kalmarsund. Det kom att bli ytterligare två vändor på Utgrunden under 20-talet. *"Utgrunden var ett litet fyrskepp, som uppförde sig allt annat än bra i hårt väder. Jag kom ombord i februari och inte förrän till midsommar skulle jag få tillfälle att komma iland. För mig blev det emellertid bara en enda dans den midsommaren. Konditionen blev i allmänhet mycket dålig hos personalen på fyrskeppen."*

Första tjänstgöringen var som kock. Det var ett besvärligt arbete då det fortfarande var ransonering efter kriget. Salt kött, sill, potatis och ärtor var basfödan i den lilla massen. Socker och smör delades ut till var och en varje söndag av fyrmästaren.

Utgrundens fyrskepp. Folke vid krysset.

Klädtvätt ombord på Utgrunden.

På fyrskeppet hade man, nu i början av 20-talet, inte tillgång till radio. Under vintertid kunde det därför ta lång tid innan man fick nyheter från land. Bristen på samtalsämnen kunde ibland kännas svår. *"Givetvis blir det samma ämne att tala om, gång efter annan, då fyrskeppet inte haft förbindelse med land på flera veckor. När någon besättningsman kommer ut från land efter sin semesterledighet medför han, förutom brev och tidningar, ett mäktigt förråd av nyheter, dock många vardagliga och för stadsbon helt obetydliga, men härute på dessa gungande komplex, komma de väl till pass"*, skriver Folke.

"I regel har varje befattningshavare var sin hytt, men i undantagsfall förekommer även tvåmanshytter. I hytten har han sitt hem, här lyssnar han under stormiga dagar till ankarkättingarnas rassel, från hanfot och ankarklyv, samtidigt som brott-sjöarnas trumslag dundrar mot fartygets överbyggnad".

Det märks på Folkes anteckningar att han inte riktigt fann sig till rätta med livet ombord på Utgrunden. Han var ju bara i tjuogoårsåldern, så någon riktig fyrskeppsman blev han inte. Men visst hade man också rätt skoj ombord ibland. Folke berättar om den hund man hade ombord som hette Som Du. När lotskapten Sundholm kom på inspektion och frågade vad hunden hette och fick svaret Som

Du, blev han så förgärd att han först krävde att hunden skulle dränkas, men sen nöjde sig med ett löfte om namnbyte på hunden. Ett annat skämt ombord som Folke skrivit om är, när fyrmästaren, som var en äldre jovialisk herre, en natt iscensatte ett "svartsjukedrama". Ett av fyrbiträdena, Johan Holmberg, hade sin stora förälskelse inramad i en mäktig ram i sin hytt. På natten hade fyrmästaren smugit in i fyrbiträdets hytt, medan Johan vistades på däck, tagit bilden och placerat den i famnen på den tungt sovande fyrvaktaren, som några minuter senare skulle purras av Johan för att ta över nästa vakt. Hade Johan nu fått en ny rival? Det blev stor uppståndelse. Skämtet upprepades innan fyrmästaren upptäcktes.

Femörehuvud

Mellan 1925-28 tjänstgjorde Folke på Femörehuvud vid inloppet till Bråviken. Bemanningen bestod bara av två man. Fyrmästare Bark var en hård chef, som satte skräck i Folke. Men tjänsten på Femörehuvud hade också sina fördelar. Fyren låg på fastlandet vilket erbjöd möjligheter till ett socialt liv som inte varit möjligt på Dämman eller Utgrunden. Folke började uppvakta den då blott 17-åriga Brita Sjöstedt, som bodde på Femöre med sina föräldrar. De blev

Hela personalen med fruar och barn på Sandön. Folke och Brita står i mitten och håller varandra i hand.

ett par, förlovade sig och gifte sig 1931, då det bar iväg till Gotska Sandön. Men innan dess hann Folke med ett par kortare tjänstgöringar på Spårö utanför Västervik och en kort tid på Dämman igen.

Gotska Sandön

Efter 15 år som extra tjänsteman fick Folke i maj 1931 äntligen en fast tjänst i lotsverket som ordinarie fyrbiträde på Gotska Sandön. Det är onekligen en viss skillnad på dagens 6 månaders provanställning i privat, kommunal och statlig tjänst innan man blir fast anställd.

På 30-talet var det mycket folk på Sandön. Under fyrmästare Ekman tjänstgjorde sex man. Alla var gifta, det var ett krav på den tiden, och flera hade barn. Det hade tidigare funnits en skola på Sandön, men den var nu nedlagd och barnen inackorderades iland. Nu kämpade man för att återfå en lärarinna till ön. Efter att man lyckats få ecklesiastikminister Engberg och några riksdagskvinnor

att besöka ön, så fick man åter en ny ung lärarinna.

Folke och Brita stormtrivdes från första stund med både människor och naturen. *"Var man inte naturälskare innan man kom till Sandön, så blev man det här"*, skrev Folke. Naturen på Sandön var och är fantastisk. Inte minst skogen med höga tallar, idegran, hassel och urgamla ekar. Här fanns lingon, blåbär och svamp. Utanför bostaden anlade de en fin täppa där potatis och grönsaker odlades. Det kunde behövas, eftersom man bara fick proviant en gång i månaden.

1934 föddes min syster Lisbeth. Då hade Brita varit i land tre månader före beräknad nedkomst, vilket var ett krav från lotsverket. Men hon var snart tillbaka på ön med den veckogamla flickan.

Kontakten med släkt och vänner blev av naturliga skäl rätt begränsad. Det gällde att hålla kontakt genom brev. Telefonlinjen, som var tillgänglig i tre 10-minutersperioder varje dag, användes

Anders Wigsten rakas av August Sjögren och fyrmästare Oskar Ekman. Folke sittande t.hö. rakas av Ragnar Wigsten och Harry Ekman. Jägmästare Åke Lundberg i bakgrunden.

bara för tjänsteärenden, proviantbeställningar och i nödfall som vid olycksfall eller svår sjukdom. Tyvärr råkade Folke ut för två svåra olyckor på Sandön och då var telefonen en nödvändighet. I samband med att proviantbåten i hårt väder skulle angöra ön skadade Folke sig så svårt att båda benpiporna i ett ben splittrades. Innan tjänstefartyget Vega, som låg i Sandhamn, hann fram och föra honom iland och sedan med ambulans till Serafimerlasarettet, gick det 36 timmar. Vid ett senare olyckstillfälle, tog det beroende på hårt väder, hela fyra dygn innan Folke kom till lasarettet i Visby. Då hade Brita, med hjälp av telefonkontakten med lasarettet, lyckats sy ihop såret i tinningen med elva stygn.

När Folke och Brita 1938 lämnade Sandön för Svartklubben, var det med visst vemod. De talade ofta om sina år på Sandön som de bästa åren under ett

långt fyrliv. Att flytta sitt bohag från Sandön var ingen lätt sak. Alla möbler måste spikas in i trälåror, transporteras till stranden, lyftas ombord på en mindre båt, innan de kunde hissas ombord på lotsångaren för vidare transport norrut.

Bjuröklubb

Folke med några inkallade flottister framför Bjuröklubbs fyr.

Efter ett drygt år på Svartklubben hade Folke sökt tjänsten som fyrvaktare på Bjuröklubb och fått tjänsten. Nu bar det alltså iväg långt norrut. Det var ofärds-tider. Den 1 september anföll Hitlers armé Polen. Sovjetunionen ville skydda sina intressen i Balticum och gick till motattack den 17 september. Sovjet begärde att Finland skulle upplåta sitt territorium för ryska baser. Då Finland avböjde detta anföll Sovjet Finland den 30 november. Sovjet besatte Karelen och

Finska flyktingar vid Bjuröklubb.

Fyrpersonalen tillsammans med flottister, Brita och lilla Lisbeth.

hundratusentals finnar flydde. Många gav sig iväg i små båtar över finska viken. Flera landade vid Bjuröklubb.

I tillägg till fyrvaktartjänsten fick Folke ansvar för den lilla bevakningsstation med 5-6 man som flottan nu förldades till Bjuröklubb. Brita skulle ansvara för mathållningen. De inkallade bidrog trots det näraliggande kriget till en glad och god stämning på fyrplatsen. Även om både Brita och Folke var sörlänningar så trivdes de gott med västerbottningarna.

Bjuröklubb ligger ju på fastlandet, så när Brita blev gravid igen kunde hon stanna kvar på fyrplatsen tills det var dags att åka in till sjukstugan i Bureå. Den 23 september 1944 föddes under-tecknad.

Uppsala Observatorium på Bjuröklubb vid solförmörkelsen den 9 juli 1945.

I maj 1945 var kriget slut och de inkallade hemförlovades. Men snart blev det nytt liv på fyrplatsen. Den 9 juli skulle det bli total solförmörkelse i övre Norrland och Uppsala observatoriet under ledning av Åke Wallenqvist ledde en stor expedition som stationerades vid Bjuröklubb. Stora teleskop monterades upp och flera tekniker anlände.

Några dagar efter solförmörkelsen var hela familjen Augustson på väg söderut till Björns fyr i norra Öregrundsgrepen. Folke hade fått sin första tjänst som fyrmästare där.

Björn

Björns fyr med mistsignal-anläggningen till höger.

Björn ligger mellan Örskärs och Eggegrunds fyrar och är en rätt karg ö med sparsam vegetation. Det är mycket grunda vatten och flera skär och småöar mellan fastlandet och fyrplatsen. Fyren låg högst upp på ön, på berget. På den här tiden var fyren sammanbyggd med fyrvaktarbostaden. Bredvid låg huset för mistsignalering. Fyrmästarebostaden låg ner mot den lilla hamnen och var omgiven av lite grönska.

Eftersom fyren ännu inte var elektrifierad, fick fyrpersonalen, som bestod av tre man, gå vaktskift om fyra timmar vardera när fyren eller mistsignaleringen skulle hållas igång. Mistsignaleringen

Björns fyrplats 1949.

drevs av två dieselmotorer. Brölandet kunde bli rätt påfrestande när tjockan låg kvar flera dagar i sträck.

Folke hade en ruffad motorbåt med tändkulemotor. Med den gick personalen i land, någon tjänstebåt fanns inte, de tre distansminuterna till Fågelsundet. Användningen av egen båt kompenserade lotsverket då med 1:50 i månaden. Under vinterhalvåret var vattnen ofta isbelagda men inte alltid var isen stark nog för att våga gå på. Då sköt man ekan framför sig och jumpade i när isen brast. I Fågelsundet hade fyrapersonalen en liten bod med sina cyklar så att man kunde ta sig de 4-5 km till närmaste handelsbod i Hjälminge. Det var ett heldagsföretag att gå iland för att hämta post och skaffa proviant.

Min syster Lisbeth inackorderades först i Tierp och senare i Gävle och kom egentligen bara hem på loven. Några lekkamrater fanns inte på Björn så jag fantiserade och lekte för mig själv när jag inte var med i de vuxnas arbete. Vi

fiskade t.ex. rätt ofta på Björn. På den tiden fanns både torsk, sik och strömming i vattnen utanför Björn. I vikarna närmare land fanns gädda och abborre. Sumpen nere i hamnen var sällan tom.

Tjänstgöringen på Björn var rätt påfrestande och Folke började få allt svårare att sova och hans hälsa började försämrans. Ofta fick Brita rycka in och ta hans vakt. Nu ville Folke komma iland och sökte tjänsten som fyrmästare på Morups Tånge på västkusten. Morups Tånge var visserligen en tredje klass fyr med mindre betalt än tjänsten på Björn, men nu hade han fått nog av det slitsamma livet på Björn.

Morups Tånge

Morups Tånge är en ståtlig fyr. En av våra få stora landbaserade fyrar. Den ser ut som jag tror de flesta tänker sig en fyr. Nästan 30 meter hög, vit med svart band. I lanterninen finns en praktfull lins med mer än 200 prismor och en 1000 watts lampa som gav 44000 normalljus

Morups Tånge sedd från stranden.

i den vita sektorn. Våren 1951 då vi anlände från ostkusten såg fyren allt annat än vit ut – snarare grå. Men året därpå inledde lotsverket en renovering av både fyren och fyrmästarbostaden. Fyren sandblästrades, betongsprutades och målades. Bostaden fick rinnande vatten, vattenklosett och ny kokspanna.

Fyren ligger på en landtunga en kilometer från Glommens fiskeläge där det fanns postkontor och två livsmedelsbutiker och bara nio kilometer från Falkenberg. *"För att vara en fyrplats är detta ett paradis"* tyckte Folke. Som naturintresserad njöt han av det rika fågellivet på platsen. Gravänder lade sina ägg under ett av förråden, hämplingar häckade i trädgården och tusentals vadare landade i viken nedanför fyren.

Morups Tånge var på sommaren ett uppskattat turistmål och det passade Folke väl. Han älskade att berätta om fyren och om utsikten över det halländska landskapet, när man väl bestigit de 111 trappstegen till fyrens altan. Folke

var en duktig och entusiastisk berättare både i tal och skrift. Han började hålla föredrag i olika föreningar, ofta om livet på Gotska Sandön, som var den fyrplats han kom att hålla av mest av alla. Morups Tånge var enmansbetjänat vilket innebar att tjänstgöringen var mycket bunden men ändå relativt lätt då den inte var förenad med nattvakter. En automatisk larmanordning utlöstes om det var något fel med fyrljuset. Under vinterperioden var det varken turister eller

1952 renoverades fyren.

ornitologer runt fyren och då fick han tid att utveckla sitt stora intresse som var att arbeta med silver, mässing och tenn. Lampetter, ljusstakar, gardinrosetter, armband och smycken hade han hamrat fram ända sedan sin tid på Dämman, men nu kom det att uppta en stor del av hans lediga tid.

Efter 120 år avbemannades Morups Tånge 1962 då fyren automatiserades. I en intervju med Göteborgsposten förkla-

rar Folke, *"Människan har snart spelat ut sin roll i fyrväsendet. Hela kåren är ställd på avskrivning. Varje fyrmästare som de närmaste åren avgår med pension lämnar en automatiserad fyr efter sig."*

När Folke med pension lämnade sin tjänst på Morups Tånge i juli 1962 var det slutet på ett långt fyrliv. Han kunde då sannolikt inte ana att flera fyrar längs våra kuster snart skulle släckas helt.